

Sociological Analysis of Children's Civil Society in Iran

Taghi Azad Armaki¹, Maryam Sha'ban²

Abstract

This study seeks to study and analyze the civil society related to children in Iran. In this regard, with the qualitative approach and the method of monography and content analysis, she has analyzed two examples of active children's domain associations in Iran. The results show that the "pathological approach" to child-related civil society in Iran casts a shadow, indicating the dominance of the "American-English approach" to child-related civil society in Iran. And, unlike the title of licenses, associations are directly and indirectly affiliated with government agencies and seek to attract positive reviews from organizations for the three purposes of "obtaining financial support", "gaining legitimacy" and "reputation". They are government. Therefore, these associations, in effect, seek "economic profitability"; therefore, the domination of "rationality" and "market logic" over the inherent rationality that permeates civil society in Iran, especially in related fields. They are targeted with children; and children are purposely targeted as ignorant audiences and without the "critical intellect". In addition, the civil society in Iran has neglected its primary mission to seek the rights and improve the status of children affected and at risk of being harmed, forgotten, or in the forefront of the community's economic interests. Therefore, the civil society associated with children in Iran is malformed and "sick", which requires urgent specialized resuscitation and review.

Keywords

Child, Civil Society, Economics, Pathology Approach, Sociology

---

1. Professor of Sociology, University of Tehran, Tehran, Iran.

2. Secretary of Sociology of Childhood Development and Health department at UNESCO Chair in Social Health and Development, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding author) Email: m.shaban@ut.ac.ir

Original Article

Received: 26 Jun 2019

Accepted: 3 Dec 2019

Please cite this article as: Azad Armaki T, Sha'ban M. Sociological Analysis of Children's Civil Society in Iran. Child Rights J 2020; 1(4): 11-30.

تحلیل جامعه‌شناختی جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران

تقی آزادارمکی^۱

مریم شعبان^۲

چکیده

پژوهش حاضر به دنبال مطالعه و تحلیل جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران است. در این راستا با رویکرد کیفی و روش‌های مونوگرافی و تحلیل محتوا به تحلیل دو نمونه از انجمن‌های فعال حوزه کودکان در ایران پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهند که «رویکرد آسیب شناسانه» بر جامعه مدنی مرتبط با کودک در ایران، سایه افکنده است که بیانگر تسلط «رویکرد آمریکایی - انگلیسی» بر جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران است و نیز برخلاف عنوان مجوزها، انجمن‌ها به شکل مستقیم و غیر مستقیم، وابسته به سازمان‌های دولتی بوده و به سه هدف «کسب حمایت مالی»، «کسب مشروعیت» و «شهرت» به دنبال جلب نظر مثبت سازمان‌های دولتی می‌باشند. انجمن‌های مذکور، در عمل به دنبال «سودآوری اقتصادی» هستند. بنابراین سلطه «خردبازاری» و «منطق بازار» بر عقلانیت ذاتی، دامن‌گیر جامعه مدنی در ایران به خصوص در زمینه‌های مرتبط با کودکان شده است و کودکان به عنوان مخاطبان ناآگاه و فاقد «عقل انتقادی» این مراکز، گویی به صورت هدفمند منظور شده‌اند و نیز حوزه مدنی در ایران، رسالت اصلی خود را در احقاق حقوق و بهبود وضعیت کودکان آسیب‌دیده و در معرض آسیب، فراموش نموده و یا نسبت به منافع اقتصادی انجمن در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران، دچار ناهنجاری شده و «بیمار» است به شکلی که نیازمند احیا و بازبینی تخصصی فوری می‌باشد.

۱. استاد گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. دبیر گروه جامعه‌شناسی کودکی، توسعه و سلامت کرسی یونسکو در سلامت اجتماعی و توسعه در دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)
Email: M.shaban@ut.ac.ir

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۴/۵ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۹/۱۲

واژگان کلیدی

کودک، جامعه مدنی، اقتصادی شدن، سطله رویکرد آسیب‌شناسی، جامعه‌شناسی

مقدمه

جامعه مدنی به عنوان واسطه میان مردم و قدرت حاکمیتی، نقش بسیار مهمی در جامعه دارد، به شکلی که «مطالبات»، «صدای مردمی» و «صدای گروه‌های بی‌صدا و در حاشیه» را به عرصه قدرت انتقال می‌دهند. در دهه‌های اخیر، حاکمیت و جامعه ایران، فضای قابل توجهی را برای مشارکت و فعالیت‌های مدنی، در کشور فراهم کرده‌اند. سازمان‌های جامعه مدنی، نهادهایی مهم و مسؤول در زمینه حمایت و تحقق حقوق کودکان هستند و می‌توانند با کار در حوزه‌هایی که سازمان‌های دولتی امکان رسیدگی به مسائل و مشکلات را ندارند، در راستای بهبود وضعیت جامعه گام‌های مؤثری بردارند. نهادهای جامعه مدنی در مقایسه با نهادهای دولتی، معمولاً دسترسی بیشتری به کودکان آسیب‌پذیر همچون کودکان خیابانی، کودکان آسیب‌دیده از بیماری ایدز، معتاد به مواد مخدر و... دارند. همچنین می‌توانند برنامه‌های نو و آزمایشی را در زمینه کودکان اجرا نموده و در ایجاد و تدوین الگوها و معیارهای تخصصی نوین برای کودکان مؤثر باشند.

در همه جوامع، جامعه مدنی برای آگاهی اجتماعی پیرامون وضعیت کودکان و حقوق کودک فعالیت می‌کنند که در بهبود کلی وضعیت کودکان اثربخش است. در عرصه جامعه مدنی، انجمن‌ها نسبت به سایر نهادهای مدنی مهم‌تر هستند، زیرا فعالیت آن‌ها، تخصصی‌تر و مستمر است. همچنین گستره وسیعی از کنشگران را که به عنوان آسیب‌دیده و یا در معرض آسیب شناسایی می‌کنند را پوشش می‌دهند. علاوه بر این موارد، خدمات‌رسانی آن‌ها نیز متناسب با موارد و نمونه‌های شناسایی شده متنوع است، در حالی که سایر نهادها از جمله خیریه‌ها معمولاً تنها جنبه «یاری‌رسانی» دارند. برای شناخت وضعیت جامعه مدنی مرتبط با کودکان، تمرکز بر مطالعه انجمن‌ها راه‌گشاست. بنابراین در پژوهش حاضر به مطالعه جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران می‌پردازیم.

اهداف و پرسش‌های پژوهش

اهداف اصلی پژوهش حاضر شناسایی وضعیت جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران، شناسایی نظام معنایی مسلط بر جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران و شناسایی وضعیت عملکرد جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران است. در این راستا پرسش پژوهش عبارت است از «وضعیت جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران چگونه است؟» که در ذیل آن به پرسش‌های فرعی‌تری همانند «نظام معنایی مسلط بر جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران چیست؟ و آیا جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران، در بهبود وضعیت کودکان مؤثر بوده‌اند؟» نیز می‌پردازیم.

مبانی تجربی و مفهومی پژوهش

در رابطه با کودکان، پژوهش‌های بسیاری انجام شده‌اند. پژوهش‌های که در ایران و جوامع مختلف با رویکردهای جامعه‌شناسی، حقوق، مددکاری اجتماعی، روانشناسی و... انجام شده‌اند، اما جستجوی پژوهشگر برای یافتن پژوهشی که بر «تحلیل جامعه‌شناختی جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران» متمرکز باشد، بی‌نتیجه ماند. در این پژوهش، به دنبال تحلیل جامعه‌شناختی حوزه مدنی مرتبط با کودکان در ایران و شناسایی نظام معنایی مسلط و وضعیت عملکرد آن‌ها هستیم.

در پژوهش حاضر مفاهیم حساس عبارتند از «کودک» و «جامعه مدنی» که فضای مفهومی و تعریف خود را از آن‌ها به صورت مختصر بیان نمودیم.

۱- کودک

تعیین محدوده زمانی و سنی، یکی از مهم‌ترین گام‌ها می‌باشد که نه تنها تعیین کننده گروه هدف و مخاطبان است، بلکه چستی و چگونگی کودکی و حقوق کودک را نیز تعیین می‌کند. کودک در اسناد بین‌المللی به خصوص پیمان‌نامه حقوق کودک، بر اساس ماده ۱، به معنی هر فرد انسانی زیر ۱۸ سال است؛ بازه زمانی کودکی نیز، از بدو تولد تا قبل از ۱۸ سال تمام (بر مبنای تقویم رسمی هر کشور) است. کودک در جامعه

ایران و نظام اسلامی عبارت است از، هر فرد انسانی از زمان تشکیل نطفه تا قبل از ۱۸ سالگی تمام قمری، بازه زمانی کودکی نیز، از زمان تشکیل نطفه تا ۱۸ سالگی است، هرچند که این بازه، شامل مرحله اول یا دوران جنینی، مرحله دوم یا خردسالی و مرحله سوم، یا نوجوانی می‌گردد، اما بر اساس شرایط حقوقی - قانونی و مسؤولیت‌های اجتماعی، کودکی تا ۱۸ سالگی تمام قمری، ادامه دارد (۱).

۲- جامعه مدنی

جامعه مدنی ترجمه لاتینی واژه‌ای است که ارسطو، فیلسوف معروف یونانی به کار می‌برد (۲).

مفهوم جامعه مدنی به عنوان حوزه غیر دولتی در اندیشه سیاسی به طور کلی به سه معنی به کار رفته است: یکی به عنوان وضعیت پیش از تکوین دولت؛ دوم وضعیت ضد دولت؛ سوم وضعیت پس از نابودی دولت. مفهوم اول اساس اندیشه قرارداد اجتماعی به ویژه در آثار جان لاک فیلسوف انگلیسی بود. در این مفهوم فرض می‌شود که جامعه مدنی پیش از تشکیل دولت وجود داشته و دولت محدودیت‌هایی برای آن ایجاد کرده و یا فعالیت‌های آن را تنظیم کرده است. در مفهوم دوم، جامعه مدنی به عنوان حوزه آزادی از قدرت دولتی و یا حوزه‌ای تلقی می‌شود که انبساط آن موجب انقباض حیطه دولت می‌گردد. در مفهوم سوم به ویژه در سنت‌های فکری آنارشیستی جامعه مدنی به عنوان آرمان جامعه بدون دولت تلقی می‌شود (۳).

در ایران، مفهوم جامعه مدنی را نخستین بار سیدمحمد خاتمی در سخنرانی‌های انتخاباتی خود مطرح کرد. او در آثار و سخنرانی‌های خود رضایت و قرارداد را منشأ تحقق جامعه مدنی دانسته است و عنصرهایی چون منشأ مردمی حکومت، مشارکت مردم، قانون‌مندی و محدودیت دولت، پاسخگوبودن همه افراد صاحب منصب در برابر قانون و مردم، و وجود نهادهای مدنی واسط (حزب‌ها و سندیکاها و تشکل‌های اجتماعی) را به عنوان اصول اساسی جامعه مدنی مورد نظر خود معرفی می‌کند. وی می‌کوشد تا آیت... نایینی را به عنوان نخستین سردمدار اندیشه جامعه مدنی در ایران معرفی کند و از این راه روحانیت را پیشرو این اندیشه قلمداد می‌نماید (۴).

روش تحقیق

رویکرد پژوهش حاضر، کیفی و روش تحقیق نیز چندگانه با استفاده از مونوگرافی و تحلیل محتوا می‌باشد. محقق، برای پاسخگویی به مسأله و پرسش‌های پژوهش، اقدام به شناسایی انجمن‌های فعال مرتبط با کودکان در حوزه مدنی ایران نموده و سپس با گزینش هدفمند و نظری، دو مورد از انجمن‌های مذکور را نمونه‌گیری کرده است؛ در ادامه، با حضور در هر دو انجمن، اقدام به مشاهده مستقیم در میدان، مطالعه و تحلیل اسناد و اطلاعات موجود آن‌ها، مشاهده کنش‌ها و رویه‌های آن‌ها، پرداخته است، سپس اطلاعات گردآوری‌شده را مورد تحلیل جامعه‌شناختی قرار داده و در نهایت استنباط جامعه‌شناختی خود را ارائه نموده است.

تحلیل اطلاعات گردآوری‌شده

در جامعه ایران، شبکه‌ای گسترده از سازمان‌های شبه‌دولتی، بنیادهای دینی و خیریه‌ها، تعاونی‌های روستایی و سازمان‌های غیر دولتی، انجمن‌های تخصصی و... وجود دارند که در شهرها و روستاها مستقر هستند. در این بین، بسیاری از این نهادهای مدنی، با هدف حمایت، رفاه و احقاق حقوق کودکان فعالیت می‌کنند. آمار دقیقی از خیریه‌ها و انجمن‌های فعال در زمینه‌های مرتبط با کودکان از جمله حوزه‌های کودک، کودکی و حقوق کودک در ایران وجود ندارد، اما به گزارش مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک در ایران ۱۳۹۸ شمسی (۵) بیش از سه هزار انجمن مرتبط با کودکان در ایران فعالیت می‌کنند که مهم‌ترین زمینه فعالیت آن‌ها نیز، آسیب‌ها و مسائل مربوط به کودکان است. این انجمن‌ها معمولاً از وزارت کشور، سازمان بهزیستی، ناجا و وزارت ورزش و جوانان مجوز دریافت کرده‌اند و همچنان نیز در حال گسترش هستند. دامنه نفوذ آن‌ها در ساختار رسمی حاکمیتی نیز تا حدی است که طبق ماده ۶۶ آیین دادرسی سمن‌ها و ماده ۴۵ قانون حمایت از خانواده، انجمن‌ها اجازه دادخواست احقاق

حقوق کودک را دارا می‌باشند و در این رابطه می‌توانند بدون نیاز به تشریفات قوه قضاییه، اعلام شکایت کنند.

در جدول ۱ آمار انجمن‌های فعال در عرصه کودکان در ایران، توسط دبیرخانه مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک ارائه شده‌اند، لذا ۳۰۲۲ انجمن در ایران، پیرامون موضوع‌های کودک، کودکی و حقوق کودک، فعالیت می‌کنند که در این بین، تهران با ۳۱۷ و بوشهر با ۱۱ انجمن رتبه اول و آخر را دارند.

آنچه که مهم است، عدم وجود گزارشی دقیق از پایش و ارزیابی وضعیت جامعه مدنی به طور کلی و انجمن‌ها به شکل خاص در ایران است. در این گام از پژوهش، برای یافتن گزارشی از نظارت بر اقدامات و فعالیت‌های سازمان‌های حوزه مدنی در ایران و یا اخباری پیرامون ارزیابی آن‌ها، جستجوی بسیاری انجام شد. دامنه جستجوی گزارش نظارت و ارزیابی نهادهای حوزه مدنی شامل: ۱- جستجوی اینترنتی واژگان کلی و جزعی از جمله «گزارش وضعیت جامعه مدنی در ایران»، «وضعیت انجمن‌ها و خیریه‌ها در ایران»، «کیفیت و کمیت انجمن‌ها و خیریه‌ها در ایران»، «آمار انجمن‌ها و خیریه‌ها در ایران» و حتی جستجو بر اساس نام انجمن‌ها و خیریه‌های مختلف؛ ۲- پرس‌وجو از مسؤولان و کارمندان اداری از جمله کارشناسان مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک، وزارت کشور، سازمان بهزیستی، ناجا و وزارت ورزش و جوانان به عنوان مهم‌ترین نهادها در ارائه مجوز تشکیل نهادهای مدنی در ایران، انجام شد.

برای شناسایی وضعیت حوزه مدنی مربوط با کودکان در ایران، دو انجمن را برای مطالعه انتخاب نمودیم، سپس با روش کیفی «مونوگرافی» و «تحلیل محتوای اسناد» به تحلیل این دو سازمان پرداختیم. روش نمونه‌گیری برای انتخاب این دو انجمن، با استفاده از روش‌های نمونه‌گیری کیفی انجام شده است، به این معنی که با در نظر داشتن لیست ۳۰۲۲ انجمن مرتبط با کودک، کودکی و حقوق کودک، با روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری یک انجمن انتخاب شده و سپس برای مطالعه مورد راینی قرار گرفته است، اما چند مورد از انجمن‌های گزینش شده با مورد مطالعه قرارگرفتن در پژوهش حاضر مخالفت نمودند، در جریان این جستجوی نمونه، محقق با روش نمونه

گیری «گلوله برفی» دو انجمن را برای مطالعه گزینش نموده و مورد مطالعه قرار داد. بنابراین برای رعایت حقوق هر دو انجمن مورد مطالعه، نام آن‌ها را تغییر داده و نام‌های گزینشی انتخاب نموده‌ایم که شامل «خورشید»، «ماه» هستند.

مؤسسه خورشید

مؤسسه خورشید، یک سازمان مردم‌نهاد، مستقل، غیر دولتی و مردمی است که در سال ۱۳۸۴، با هدف حمایت از کودکان و خانواده‌های در معرض آسیب و آسیب‌دیده، در منطقه فرحزاد به عنوان یکی از مناطق آسیب‌زای شهر تهران، شروع به کار نمود. مؤسسه مذکور مجوز خود را از سازمان بهزیستی استان تهران دریافت نموده است و نیز هیأت مؤسس و هیأت مدیره این مؤسسه با همکاری اعضا و داوطلبان، همه فعالیت‌های خود را به صورت غیر انتفاعی و داوطلبانه انجام می‌دهند. مؤسسه خورشید دارای دو شعبه (فرحزاد و صالح‌آباد غربی) بوده و نیز از شش بخش مجزا تشکیل شده است که در جدول ۲ مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

پیرو جدول ۲ و نیز تحلیل گزارش فعالیت‌های مؤسسه در طول سال‌های ۱۳۸۴ تا پایان سال ۱۳۹۷، اهداف و فعالیت‌های مؤسسه خورشید را می‌توان به صورت نمودار زیر نشان داد.

همانطور که در نمودار ۱ ذکر شد، حمایت از کودکان دارای خانواده دشوار از جمله فعالیت‌های مؤسسه مذکور است. خانواده‌های دارای والدین و یا اعضای معتاد، دارای معلول، تک‌سرپرست، طلاق گرفته، فقیر و... از جمله مخاطبان و گروه‌های هدف مؤسسه خورشید هستند. علاوه بر این، کودکان قربانی آزار، کودکان آسیب‌دیده و در معرض آسیب، کودکان بدسرپرست به خصوص کودکان دارای والدین معتاد یا مجرم و کودکان معتاد، به عنوان گروه‌های هدف برای اقدام در مؤسسه مذکور می‌باشند. بنابراین مؤسسه خورشید کاملاً در حیطه آسیب‌های اجتماعی کودکان فعالیت دارد.

مؤسسه خورشید، با نیازسنجی مشکلات کودکان کار و خانواده‌های آن‌ها و ارائه خدمات مددکاری و مشاوره به آن‌ها تا پایان سال ۱۳۹۷، به ۷۰۰ خانواده و ۹۵۰

کودک و در کل به ۳۰۰۰ نفر خدمات مختلف آموزشی، تحصیلی، فرهنگی، حمایتی، خلاقیت، درمانی، مشارکتی و... ارائه داده است. لازم به ذکر است که، در کنار ارائه خدمات حمایتی در رابطه با حمایت از کودکان آسیب‌دیده و در معرض آسیب (با هدف پیشگیری، کاهش و درمان آسیب‌ها)، مؤسسه مذکور با جذب کودکان و زنان دارای «هنرهای دستی» و نیز ایجاد «بازارهای فروش» برای کالاهای تولیدی آن‌ها به کسب درآمد می‌پردازد. با تهیه «مواد اولیه» برای کودکان و زنانی که به عنوان آسیب‌دیده و در معرض آسیب شناسایی شده‌اند و دارای حرفه‌ای در «صنایع دستی» و «صنایع خانگی» می‌باشند، بازار کوچکی از «مشاغل خانگی» و فروش کالاهای تولیدی را راه‌اندازی کرده است. عمده کالاهای تولیدی «کالاهای لوکس» از جمله کیف و کفش چرم دست‌دوز هستند. مدیر داخلی مؤسسه خورشید بیان می‌کند که «ما زنان و کودکان ساکن در محله را کاملاً می‌شناسیم. مردان کم‌تر به ما سر می‌زنند و تمایلی هم برای شرکت در فعالیت‌های مؤسسه ما ندارند. از بین این زنان و کودکانی که می‌شناسیم، آنایی که مهارت‌های تولیدی دارند، مثل صنایع دستی، را شناسایی کرده و با تهیه موادخام با مشارکت آن‌ها به تولید دست می‌زنیم. مهم‌ترین تولیدات این افراد در چند سال اخیر کالاهای چرم (کیف، جامدادی و...) و سوزن‌دوزی است. ما با فروش این کالاها هم هزینه خرید مواد اولیه و دستمزد افراد را تأمین می‌کنیم و هم برای انجمن منبع مالی است. بالاخره با کارمندان و نیروهایی داریم که در قبال پول کار می‌کنند و گردش مالی ما باید روبه سودآوری باشد.»

مؤسسه مذکور کاملاً ماهیت بازاری و اقتصادی پیدا کرده است، گویی که بیشتر به یک کارگاه یا بنگاه تولید و فروش کالا تبدیل شده است که نیروی کار آن‌ها افراد آسیب‌دیده و در معرض آسیبی هستند که موضوع فعالیت مؤسسه می‌باشند. گویی که «آسیب‌های کودکان» به عنوان موضوع فعالیت مؤسسه یک کانال توجیهی برای اقدامات اقتصادی می‌باشد. علاوه بر این، مؤسسه خورشید برای جذب طرح‌های پژوهشی، از سازمان‌های متولی از جمله بهزیستی و نیز مشارکت در طرح‌های پژوهشی و اجرایی مختلف، با هدف جذب بودجه، اقدام به همکاری می‌کند. مؤسسه تا حدودی

وابسته به دولت است؛ این وابستگی به شکل مستقیم برای دریافت بودجه و به شکل غیر مستقیم برای کسب مشروعیت در جهت ابقا است که هر دو حالت وابستگی مستقیم و غیر مستقیم به دولت، ماهیت مؤسسه را به عنوان یک نهاد مردمی در جامعه مدنی، مخدوش می‌کند.

تأمین مالی نیروهای متخصص جذب‌شده برای فعالیت در انجمن‌ها از جمله مؤسسه خورشید توسط هیأت امناء و بودجه اولیه انجمن، صورت می‌گیرد و تا حدودی نیز جذب بودجه توسط آن‌ها برای تداوم مؤسسه و فعالیت‌های آن طبیعی و الزامی است، اما تعریف فعالیت و مشاغل اقتصادی، جذب کارگر، و بازاریابی فروش، نه تنها برخلاف شرایط دریافت مجوز مؤسسه است، بلکه مؤسسه را از ماهیت انجمنی و حمایتی خود برای پیشگیری، کاهش و درمان آسیب‌های مربوط به کودکان، دور کرده است و آن را به صورت یک «بنگاه‌های اقتصادی و تولیدی» باز تعریف نموده است.

مؤسسه ماه

مؤسسه ماه، به عنوان یک مرکز توانمندسازی زنان و کودکان، در سال ۱۳۹۱ با دریافت مجوز از سازمان بهزیستی، در منطقه فرحزاد آغاز به کار کرد. این مؤسسه با مشارکت جمعی از داوطلبان برای ارائه خدمات حمایتی به زنان و کودکان آسیب‌دیده و در معرض آسیب، راه‌اندازی گردید. رویکرد اصلی مؤسسه ماه، «توانمندسازی اقتصادی» گروه‌های هدف است. عمده فعالیت آن، آموزش و حرفه‌آموزی به زنان و کودکان می‌باشد. هدف اصلی این مرکز نیز، بهبود شرایط اقتصادی زندگی و ارتقای کیفیت زندگی گروه‌های هدف است. بنابراین، مؤسسه مذکور، بیشتر یک سازمان «تسهیلگر» بوده که متناسب با ظرفیت و در شرایط مشخص و مورد نیاز کنشگران، اقدام می‌کند. میدان فعالیت آن منطقه فرحزاد است که یک منطقه حاشیه‌نشین و فقیر در شهر تهران می‌باشد.

تلاش مرکز توانمندسازی زنان و کودکان ماه در راستای ارائه آموزش‌های مختلف برای مردم محل فرحزاد به خصوص زنان و کودکان است که در نهایت آن‌ها بتوانند

برای مداخله و تغییر شرایط خود، توانمند شوند. مؤسسه ماه برای ارائه آموزش به گروه‌های هدف خود، اقدام به آموزش مربیان محلی و تربیت تسهیلگرانی از میان آن‌ها و هدایت و گسترش نهادهایی می‌نماید. بنابراین عرصه فعالیت و ساختار مؤسسه مذکور را می‌توان به شکل جدول زیر ارائه نمود.

همانطور که مطرح شد، مؤسسه ماه، کاملاً رویکردی اقتصادی دارد و هدف آن نیز، پیشگیری، کاهش و درمان آسیب‌ها و آسیب‌دیدگان، با محوریت «آسیب‌های اقتصادی» و «خانواده‌های فقیر» می‌باشد. مفهوم محوری این انجمن، «توانمندسازی اقتصادی» است. در این راستا اقدام به حرفه‌آموزی، ایجاد اشتغال و تأسیس کارگاه‌ها می‌نماید. به گفته مدیر داخلی مؤسسه ماه، «هدف اصلی ما مبارزه با کار کودکان است. به نظرم کودک باید کودکی کند نه کار. ما در مؤسسه ماه، کودکان کار و مردم نیازمند منطقه را شناسایی می‌کنیم و با آموزش مهارت به آن‌ها، باعث می‌شویم بتوانند وارد بازار کار شوند و درآمدزایی داشته باشند. چند سال است که ما با زیاد شدن افراد مددجوی مؤسسه و آموزش مهارتی آن‌ها در حوزه‌هایی خاص مثل خیاطی، اقدام به تأسیس کارگاه کردیم و آن‌ها را نیز بعد از مهارت آموزی در کارگاه‌های مؤسسه جذب کردیم. الان خیلی از زنان و کودکان در کارگاه‌های ما شاغل هستند و کار می‌کنند.»

کارگاه‌های مورد اشاره برای کودکان شرایط خاصی در رابطه با بیمه و ساعت کار در نظر ندارد. همانند سایر کارگاه‌ها جنبه استفاده از نیروی کار کودکان و به کارگیری کودکان را داشته، به شکلی که خود مؤسسه در افزایش کار کودکان و به کارگیری کودکان فعال است. در رابطه با مؤسسه ماه دو نکته قابل تأمل است: نخست با وجود این‌که مؤسسه مذکور به دنبال کاهش کار کودکان است، اما خود با جذب، آموزش و به کارگیری کودکان آماده و نیازمند به کار، در کارگاه‌های تولید، از آن‌ها بهره می‌گیرد. این موضوع، تناقضی آشکار در فعالیتهای سازمان و نیز انحرافی مهم در ماهیت آن است؛ دوم مؤسسه ماه، با وجود این‌که به عنوان یک انجمن حمایتی در راستای حمایت از محرومین، فقرا و آسیب‌دیدگان مجوز گرفته و اعلام وجود نموده است، اما فعالیتهای آن در جهت تولید، بازاریابی و جذب کارگر و حتی آموزش حین کار، بسیار به کارگاه‌ها

و بنگاه‌های اقتصادی شبیه است. علاوه بر این، مؤسسه ماه با جلب مشارکت داوطلبان برای تأمین مالی، مادی و تأمین امکانات در راستای تداوم مؤسسه و تأسیس کارگاه‌ها، علاوه بر این که تا حدودی جنبه خیریه نیز پیدا کرده است، منجر به جلب کارفرمایان و سرمایه‌گذاران اقتصادی شده است. با هدف و موضوع کاهش آسیب و حمایت از آسیب دیدگان با محوریت قشر کودکان اقدام به فعالیت‌های دیگر که در راستای اهداف مذکور نیستند، نموده است.

نتیجه‌گیری

در نهایت باید گفت که، بسیاری (حتی اکثریت) انجمن‌های فعال در حوزه کودک در ایران، مجوزهای خود را از سازمان‌های مختلف از جمله وزارت کشور، سازمان بهزیستی، ناجا و وزارت ورزش و جوانان، دریافت نموده‌اند، مرجع واحدی برای ارائه مجوز و یا نظارت بر صدور مجوزها در ایران وجود ندارد. علاوه بر این، هدف انجمن‌های مذکور در مجوزها، ارائه خدمات حمایتی برای کودکان و دیگر گروه‌های آسیب‌پذیر و در معرض آسیب ذکر شده است. این موضوع نشان می‌دهد که «رویکرد آسیب‌شناسانه» بر جامعه مدنی مرتبط با کودک در ایران، سایه افکنده است که بیانگر تسلط «رویکرد آمریکایی - انگلیسی» بر جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران است. رویکردی که به دنبال شناسایی مسائل، آسیب‌ها، انحرافات، جرائم و اقدامات تجربی و میدانی در رابطه با آنها است بر جامعه مدنی مرتبط با کودک در ایران، سایه افکنده است که منجر به تمرکز بر آسیب‌ها، حساس‌سازی جامعه و گسترش دامنه تعریف آسیب‌ها در جامعه، غافل‌شدن از کودکان دارای شرایط عادی و رفع نیازهای آنها، غافل‌شدن از کودکان دارای استعداد برتر و حمایت از آنها می‌گردد.

وضعیت اجرایی نهادهای مدنی مورد مطالعه، نشان می‌دهد که برخلاف عنوان مجوزها، سازمان‌های مذکور آنها به شکل مستقیم و غیر مستقیم، وابسته به سازمان‌های دولتی بوده و به سه هدف «کسب حمایت مالی»، «کسب مشروعیت» و «شهرت» به دنبال جلب نظر مثبت سازمان‌های دولتی می‌باشند. علاوه بر این موارد، انجمن‌های

مذکور، در عمل، به دنبال «سودآوری اقتصادی» هستند؛ در این راستا، اقدام به ایجاد مشاغل خانگی، کارگاه‌ها و «صنایع خرد» نموده و حتی به جذب طرح‌های پژوهشی و اجرایی سودآور اقدام می‌کنند. یکی از اهداف این سازمان‌ها برای شرکت در جلسات پیگیری آسیب‌ها از جمله جلسه‌های سازمان بهزیستی با نهادهای مدنی در راستای رقابت انجمن‌ها برای دریافت طرح و کارویژه از طرف سازمان‌های مختلف از جمله بهزیستی است. بنابراین باید گفت که، سلطه «خردایزاری» و «منطق بازار» بر عقلانیت ذاتی، دامن‌گیر جامعه مدنی در ایران به خصوص در زمینه‌های مرتبط با کودکان شده است و کودکان به عنوان مخاطبان ناآگاه و فاقد «عقل انتقادی» این مراکز گویی به صورت هدفمند منظور شده‌اند. بنابراین حوزه مدنی در ایران، رسالت اصلی خود را در احقاق حقوق و بهبود وضعیت کودکان آسیب‌دیده و در معرض آسیب، فراموش نموده و یا نسبت به منافع اقتصادی انجمن، در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. گویی کودکان و مسائل آن‌ها به ابزاری برای شکل‌گیری بنگاه‌های اقتصادی و بازار آن‌ها تبدیل شده‌اند. «بنگاه‌های اقتصادی مسائل و آسیب‌های کودکان» و «بازارهای آسیب‌ها و مسائل کودکان» منجر به ایجاد «مافیای مسائل و آسیب‌های کودکان» در جامعه ایران شده‌اند که اقدامات آن‌ها نیز، در راستای حفظ و تداوم مسائل و آسیب‌های کودکان برای «بهره‌برداری اقتصادی» بیشتر از آن‌ها است، لذا جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران، دچار ناهنجاری شده و «بیمار» است؛ این وضعیت منجر به ایجاد «خشونت سیستماتیک» حوزه مدنی علیه کودکان ایران شده است. ماهیت این خشونت سیستماتیک چندان آشکار نیست و بیشتر حالتی پنهان، ولی سهمگین دارد، به شکلی که نیازمند احیا و بازبینی تخصصی فوری می‌باشد.

جدول ۱: آخرین آمار سازمان‌های مردم‌نهاد مرتبط با کودکان و نوجوانان

ردیف	استان	بهبیستی	ناجا	وزارت کشور	جمع
۱	ملی	-	-	۱۴	۱۴
۲	آذربایجان شرقی	۱۳۲	۲	۷۰	۲۰۴
۳	آذربایجان غربی	۵۱	۰	۳۰	۸۱
۴	اردبیل	۳۱	۱۰	۱۳	۵۴
۵	اصفهان	۵۶	۳۶	۲۲۶	۳۱۸
۶	البرز	۳۵	۷	۳۵	۷۷
۷	ایلام	۴	۵	۴۶	۵۵
۸	بوشهر	۰	۲	۹	۱۱
۹	تهران	۱۶۴	۲۴	۱۲۹	۳۱۷
۱۰	چهارمحال بختیاری	۴۷	۲	۶۶	۱۱۵
۱۱	خراسان جنوبی	۶۴	۱	۵۱	۱۱۶
۱۲	خراسان رضوی	۲۱۱	۲	۴۹	۲۶۲
۱۳	خراسان شمالی	۵۶	۱	۱۱	۶۸
۱۴	خوزستان	۶۸	۴	۵۸	۱۳۰
۱۵	زنجان	۲۷	۱	۲۱	۴۹
۱۶	سمنان	۴۳	۲	۳۸	۸۳
۱۷	سیستان و بلوچستان	۰	۰	۱۸	۱۸
۱۸	فارس	۱۴۰	۳	۵۰	۱۹۳
۱۹	قزوین	۱۱	۱	۳۴	۴۶
۲۰	قم	۵۸	۰	۲۵	۸۳
۲۱	کردستان	۴۹	۰	۷۶	۱۲۵
۲۲	کرمان	۶۸	۰	۳۷	۱۰۵
۲۳	کرمانشاه	۳۴	۲	۳	۳۹
۲۴	کهگیلویه و بویراحمد	۱۳	۰	۰	۱۳
۲۵	گلستان	۷۱	۰	۴	۷۵
۲۶	گیلان	۷۱	۳	۰	۷۴

تحلیل جامعه‌شناختی جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران

۲۷	لرستان	۵۸	۰	۱	۵۹
۲۸	مازندران	۸۴	۰	۰	۸۴
۲۹	مرکزی	۲۵	۵	۰	۳۰
۳۰	هرمزگان	۵۵	۰	۰	۵۵
۳۱	همدان	۳۵	۰	۰	۳۵
۳۲	یزد	۳۱	۱	۲	۳۴
	جمع	۱۷۹۲	۱۱۴	۱۱۱۶	۳۰۲۲

جدول ۲: تحلیل ساختار مؤسسه خورشید

ردیف	حوزه فعالیت	فعالیت‌ها
۱	اداری و اجرایی	<ul style="list-style-type: none"> - سیاستگذاری توسط مدیر و هیأت مدیره. - انجام امور اداری مؤسسه. - تطبیق فعالیت‌ها با اهداف اساسنامه مؤسسه. - نظارت بر امور مالی.
۲	پژوهش	<ul style="list-style-type: none"> - انجام طرح‌های پژوهشی در رابطه با گروه‌های هدف. - مشارکت در طرح‌های پژوهشی متناسب با جامعه هدف.
۳	آموزش	<ul style="list-style-type: none"> - آموزش مهارت زندگی به کودکان، زنان، معتمدان و خانواده‌های آن‌ها. - آموزش مهارت‌های اخلاقی به کودکان و نوجوانان آسیب‌دیده و در معرض آسیب. - آگاه‌سازی کودکان و نوجوانان نسبت به ناهنجاری‌ها و مسائل اجتماعی. - دوره‌های آموزشی تقویت-تحصیلی. - پیشگیری از افت تحصیلی کودکان کار. - پیشگیری از افت تحصیلی کودکان دارای خانواده و والدین معتمد.
۴	روابط عمومی، تبلیغات و تدارکات	<ul style="list-style-type: none"> - معرفی مؤسسه و تبلیغات. - تهیه وسایل و امکانات مورد نیاز برای فعالیت در مؤسسه. - تهیه وسایل و امکانات مورد نیاز برای گروه‌های هدف. - کسب حمایت نهادهای دولتی و غیر دولتی.

۵	خدمات مددکاری	- شناسایی افراد و کیس‌های نیازمند حمایت. - شناسایی خانواده‌های آسیب‌دیده و در معرض آسیب.
۶	خدمات مشاوره و روان‌شناسی	- ارائه مشاوره‌های فردی، خانوادگی، تحصیلی، زناشویی، اعتیاد، ایدز، رفتارهای پرخطر به افراد شناسایی‌شده. - حمایت درمانی از افراد شناسایی‌شده.

جدول ۳: تحلیل ساختار مؤسسه ماه

ردیف	حوزه فعالیت	میدان فعالیت	فعالیت‌ها
۱	آموزش	رسمی	- سوادآموزی دختران بازمانده از تحصیل. - دوره‌های آموزش کامپیوتر کودکان به خصوص دختران. - دوره‌های آموزش زبان کودکان به خصوص دختران. - دوره‌های کمک درسی برای دختران بازمانده از تحصیل. - برگزاری کلاس‌های پیش‌دستانی برای کودکان. - برگزاری کلاس‌های پرورش خلاقیت کودکان (نقاشی، تئاتر، کتابخوانی و...).
		غیر رسمی	- برگزاری دوره‌های مهارت زندگی برای کودکان و زنان. - تقویت مهارت‌های ارتباطی برای کودکان و زنان. - تقویت روحیه کار جمعی برای کودکان و زنان. - آموزش‌های همسرمداری و فرزندپروری برای کودکان و زنان. - آموزش‌های بهداشت فردی، محیطی و اجتماعی برای کودکان و زنان. - ارتقای وضعیت روانی کودکان و زنان.

تحلیل جامعه‌شناختی جامعه مدنی مرتبط با کودکان در ایران

<ul style="list-style-type: none"> - برگزاری دوره‌های مهارت‌آموزی مشاغل خانگی. - عرضه تولیدات زنان به بازار و تعاونی‌ها. - تأسیس کارگاه خیاطی و آموزش به هنرجویان. - ایجاد اشتغال برای تعدادی از دختران و زنان. - جلب حمایت‌های مالی برای تهیه ابزار کار و اشتغال. 	-	توانمندسازی	۲
<ul style="list-style-type: none"> - تلاش برای کاهش کار کودکان. - ورزش کودکان بازمانده از تحصیل. - ارائه مشاوره‌های فردی. - ارائه مشاوره‌های جمعی برای کودکان و زنان. - حمایت بهداشتی غذایی از کودکان و زنان. - جلب حمایت‌های مردمی و سازمان‌ها. 	-	مددکاری - اجتماعی	۳

تقی آزاد ارمکی، مریم شهبان

نمودار ۱: تحلیل فعالیت‌های مؤسسه خورشید در رابطه با کودکان

References

1. Sa'ban M. Analysis of Sociology of Childhood in Iran: Emergence and Transformation. Tehran: Faculty of Social Sciences, University of Tehran; 1399.
2. Bashiriyeh H. Political Sociology. 11th ed. Tehran: Ney Publishing; 1374. p.329-332.
3. Global Civil Society. Edited by Baker G, Chandler D. New York, London: Routledge; 2005. p.103-104.
4. Hosseinizadeh MA. Political Islam in Iran. 1st ed. Qom: Mofid University Press; 1386. p.402.
5. National Authority of the Convention on the Rights of the Child in Iran. 1398.